

El món de Marià Vayreda: una anàlisi crítica

Damià Bardera Poch
(Universitat de Girona)

1. Introducció

En aquest article proposem una anàlisi de l'obra literària de Marià Vayreda mitjançant el mètode crític que va desenvolupar el filòsof Josep Ferrater Mora en el llibre *El mundo del escritor* (1983), una obra en què l'autor barceloní analitzava els «mons»¹ de quatre escriptors de la tradició i literatura castellanques: Calderón, Baroja, Azorín i Valle-Inclán.² El «món» de Marià Vayreda és, com el de qualsevol altre escriptor, la manera que té l'autor d'organitzar lingüísticament el món «real» (o objectiu) i el personal (o subjectiu). Cal tenir en compte, però, que si bé tant el món real com el personal serveixen de fonament al món artístic, aquest últim posseeix trets propis que no són immediatament derivables dels anteriors, ni tan sols de la seva suma. En paraules del mateix Ferrater:

Mundo real y mundo personal son, pues, condiciones para la producción de una obra de arte y, a la vez, elementos con que ésta se halla constituida, pero no premisas que permitan derivar nada muy interesante o iluminador acerca de la obra misma.³

1. Cal advertir d'entrada que la noció ferrateriana de «món» no té res a veure amb la teoria filosòfica dels mons possibles desenvolupada per Leibniz a principis del segle XVIII i actualitzada, en clau literària, per diversos autors del segle XX, com ara el semiòleg Umberto Eco (vegeu *Lector in fabula*), el filòsof Nelson Goodman (vegeu *Maneras de hacer mundos*) o el filòleg d'origen txec Lubomír Doležel (vegeu *Heterocósmica: ficción y mundos posibles*), entre d'altres.

2. Vegeu: FERRATER MORA, J. *El mundo del escritor*. Barcelona: Crítica, 1983.

3. *Ibidem*, p. 20.

El món d'un escriptor consisteix, doncs, en paraules i expressions lingüístiques, i té autonomia pròpia respecte als mons objectiu (classe social, ideologia, història, biografia, antecedents familiars, etc.) i subjectiu (amors, odis, ressentiments, frustracions, plaers, il·lusions, desenganys, etc.), per bé que no es tracta d'una autonomia ontològica, sinó únicament artística. El món de l'escriptor i el món lingüístic de l'escriptor són, en aquest sentit, la mateixa cosa, no hi ha cap diferència. Les paraules i expressions lingüístiques utilitzades per un escriptor constitueixen sentits, i aquests sentits es revelen, en el text literari, com a «preferències lingüístiques» —i les seves conseqüents «repugnàncies». Alhora, les preferències lingüístiques, organitzades en camps semàntics, deixen entreveure relacions axiològiques, això és, deixen entreveure un sistema de valors que cohesiona i dona consistència a allò que hem anomenat «el món de l'escriptor», que no és sinó la visió del món que té l'autor *a través* del llenguatge literari.

2. El món de Marià Vayreda

Sovint s'ha identificat l'obra literària de Marià Vayreda amb la seva novel·la més coneguda i reconeguda, *La punyalada*, publicada pòstumament l'any 1904. Això ha fet que la resta d'escrits seus, *Records de la darrera carlinada* (1898), *Sang nova* (1900) i els relats que va publicar en diferents revistes de l'època, hagi quedat relegada a un segon pla. Per a la nostra anàlisi, però, no ens centrarem exclusivament en *La punyalada*, sinó que tindrem en compte, en la mesura del possible, la totalitat de l'obra literària de Vayreda, i ho farem per dos motius: (i) si bé hi ha unanimitat a considerar que *Sang nova*, novel·la de tesi, suposa un pas enrere en l'obra de Vayreda,⁴ no considerem que *Records de la darrera carlinada* ni alguns dels contes de l'autor⁵

4. Vegeu: TAYADELLA, A. «Marià Vayreda». A: MOLAS, J. [dir.]. *Història de la Literatura Catalana. Part Moderna*, v. VII. Barcelona: Ariel, 1987, p. 531-538. Per un repàs del que va donar de si l'any Vayreda, vegeu: DASCA BATALLA, M. «L'efemèride efimera. L'any Marià Vayreda (2003)». *Anuari Verdaguier* [Vic], núm. 12 (2004), p. 232-240.

5. Vegeu els cinc contes de Marià Vayreda que Lluís Calderer va reunir en el llibre *Lafusellat i altres contes* (Angle Editorial, 2004): «Lafusellat», «La Margarideta», «El roure dels penjats», «L'àvia Tita» i «La fi del renegat».

siguin menors en relació a *La punyalada*;⁶ (ii) encara que dins l'obra de Vayreda hi hagi diferències de qualitat notables, en tots els seus escrits trobem les preferències lingüístiques que conformen el món de l'autor.

Cal no confondre, però, les preferències lingüístiques d'un autor amb la seva ideologia o visió politicoreligiosa del món, per bé que de vegades poden — o solen — coincidir. Mentre que en la novel·la *Sang nova* i en molts dels relats de Vayreda s'hi detecta de seguida la ideologia de l'autor, això és, la seva visió tradicionalista, patriarcal i catòlica del món,⁷ no és tan senzill detectar-hi això que hem anomenat «el món de l'escriptor», ja que el sistema de preferències lingüístiques no està prou ben articulat com per crear-hi un camp semàntic coherent i compacte, tal vegada perquè en aquests casos la narració es posa al servei d'una tesi extraliterària. Per contra, en obres com *Records de la darrera carlinada*, *La punyalada* o el conte «L'afusellat», per esmentar-ne només un, el món de Vayreda se'ns mostra amb molta més intensitat, nitidesa i coherència, ja que les preferències lingüístiques hi articulen un camp semàntic perfectament consistent, compacte i «autònom», alhora que la ideologia de l'autor no suma ni resta res a aquest món estrictament literari, això és, lingüístic.

6. Vicenç Pagès Jordà va una mica més enllà i considera que *La punyalada* és una obra sobrevalorada; en canvi, les obres més rodones de Vayreda «són els relats breus, que d'altra banda no es limiten a *Records de la darrera carlinada*». Vegeu: PAGÈS JORDÀ, V. «Crònica d'un desencís». *Revista de Girona* [Girona], núm. 256 (2009), p. 48-50.

7. Per a una anàlisi de l'obra de Vayreda en clau politicoideològica, vegeu: SELLES, N. «Marian Vayreda: Idealització i conflicte davant d'una realitat canviant». *Revista de Girona* [Girona], núm. 220 (setembre-octubre de 2003), p. 30-35; CASACUBERTA, M. «Marian Vayreda: del trabuc a la ploma». *Serra d'Or* [Barcelona], núm. 528 (desembre de 2003), p. 47-50; PUIGVERT SOLÀ, J. M. «Catolicisme, carlisme i catalanisme: una trilogia per entendre la trajectòria de Marian Vayreda». A: *Exposició antològica de Marian Vayreda i Vila (1853 - 1903)*. Girona: Fundació Caixa de Girona; Olot: Ajuntament d'Olot, Museu Comarcal de la Garrotxa, 2003, p. 21-24; CANAL MORELL, J. «Marian Vayreda, entre el carlisme i el catalanisme». *Revista de Girona* [Girona], núm. 225 (juliol-agost de 2004), p. 41-46. Per a una anàlisi històrica de *La punyalada*, centrada sobretot en la qüestió del bandolerisme, vegeu: ROIG SALA, J. L. «*La punyalada*, entre l'historicisme i la psicologia». A: *Miscel·lània Germà Colón-7*. Barcelona: Abadia de Montserrat, 1997, p. 135-158; i també PLA ARXÉ, R. «Edició rigorosa de *La punyalada* de Marià Vayreda». *Anuari Verdaguer* [Vic], núm. 13 (2005), p. 447-450.

Quin és, doncs, el món de Vayreda? O el que és el mateix: quin camp semàntic (o camps semàntics) articulen el món de l'autor de *La punyalada*? A parer nostre, i sense cap voluntat de dir-hi l'última, considerem que aquests camps semàntics són tres, sempre relacionats entre si: *l'animalitat*, *la materialitat dels cossos* i *la marcialitat*. No és gens senzill «descriure» la relació entre tots tres camps semàntics al llarg de l'obra de Vayreda, però és precisament aquesta relació la que articula el món lingüístic de l'autor, ja que tal relació no és sinó la visió que té Vayreda del món *a través* del llenguatge literari. Així doncs, ens caldrà veure i analitzar, per separat i també conjuntament, el paper que juguen els animals, els cossos i les armes en la totalitat de la seva obra.

2.1 *L'animalitat*

En l'obra de Vayreda, apareixen molt sovint animals de granja (o relacionats amb les feines de la granja), aquells que podríem anomenar «animals de tota la vida»: xais, bens, cavalls, eugues, coloms, ases, bous, mules, gossos, galls, gallines, conills, etc. Alhora, també hi apareixen animals que no se subjuguen fàcilment al domini humà, encara que algun d'ells es pugui considerar un animal domèstic: gats, llops, serps (o serpents), toros, porcs senglars, corbs o esparvers, entre d'altres. En cap cas, però, no hi apareixen animals «exòtics» o aliens a la cultura i pensament occidentals.

Deixant de banda, per ara, les connotacions morals i idiosincràtiques de cada animal —que hi són—, la presència de les bèsties és important per a la nostra anàlisi per dos motius: d'una banda, com que en la literatura de Vayreda les persones són comparades sovint amb animals (mai a la inversa), s'accentua la importància de la biologia, la bestialitat, els instints i l'acció dels éssers humans, de tal manera que tota aquesta «activitat» té lloc *en* el cos humà i es vehicula a través d'aquest, sobretot a partir de les vísceres, les dents, el cor, la carn i la sang; i d'altra banda, encara que en la seva majoria es tracti d'animals «inofensius» o subjugats a la voluntat de l'home, tots ells o bé tenen la capacitat d'atacar i fer mal en qualsevol moment, o bé són víctimes de l'agressivitat de les altres bèsties o dels humans.

Pel que fa a la importància de la biologia i dels instints, el cas més paradigmàtic el trobem a *La punyalada* amb la «transformació» d'Albert Bardals en un gos subjugat al seu amo-amic Rafel. La nova identitat d'Albert Bardals li permetrà enfrontar-se amb l'Ivo, que al seu torn és comparat amb un llop. En la lluita cos a cos que mantenen, la bestialitat és vehiculada a través de la més estricta materialitat del cos humà:

Aviat vaig poguer aferrussar-me-li al *coll*, començant a rosegar-li la *carn* amb una força inconcebible: me sentia més gos que mai, i l'esfrimolar entre mes *dents* aquella *carnassa* dura com sola me produïa una sensació de plaer intensa, enterament pròpia de les bèsties.⁸ [Les cursives són meves]

Paraules com ara «coll», «carn», «dents» o «carnassa», associades a la bestialitat humana, sintetitzen a la perfecció la relació entre tal bestialitat i la materialitat del cos humà. A més, no és casual que la lluita sigui entre un gos (Albert Bardals) i un llop (Ivo), ja que cada animal, igual que els dos personatges, simbolitza i encarna valors diferents: d'una banda, el gos és la fidelitat, la bona fe, la noblesa i la subjugació; de l'altra, el llop és l'anarquia, la voracitat i el desordre més absoluts. El món de Marià Vayreda és un món eminentment dual, maniqueu, en què bé i mal lliuren una batalla sense treva, i els animals (o les persones comparades amb animals) encarnen aquest conflicte sempitern.⁹ Ara bé, en el món de Marià Vayreda, un món de lluita constant, la bondat i la innocència sempre estan associades a animals submisos, obedients i soferts, animals de granja; per contra, la maldat i la culpa sempre van de la mà d'animals salvatges, per bé que no exòtics, incapaços de subjugar-se, per la seva naturalesa, a la voluntat de l'home.

Evidentment, de tot això se'n pot fer una lectura política i/o ideològica: mentre que els animals de granja simbolitzarien l'ortodòxia

8. VAYREDA, M. *La punyalada*, edició d'Antònia Tayadella. Barcelona: Proa, 2004, p. 196.

9. Val a dir que, tot i ser un món dual, té raó Antònia Tayadella quan afirma que en la novel·la *La punyalada*, «el maniqueisme inicial és dut amb encert al terreny de l'ambigüitat». Vegeu: TAYADELLA, A. «Marià Vayreda». A: MOLAS, J. [dir.]. *Història de la Literatura Catalana. Part Moderna*, v. VII. Barcelona: Ariel, 1987, p. 536-538.

catòlica i els valors del tradicionalisme rural —uns valors amb els quals l'autor combregava—, la resta simbolitzarien la desviació de la norma, la irreligiositat i el liberalisme. És perfectament lícit fer-ne aquesta lectura, però a nosaltres ens interessa remarcar el fet que les preferències lingüístiques de Vayreda, unes preferències que al seu torn deixen entreveure relacions axiològiques, estan lligades als animals de granja, això és, als «animals de tota la vida», submisos i obedients. D'aquesta manera, les «repugnàncies lingüístiques» de l'autor estaran lligades, en conseqüència, als animals salvatges, com ara els llops, els esparvers o les serps.

En un cas i en l'altre, el camp semàntic és el dels animals, i això és important perquè, independentment dels valors que encarnen o simbolitzen les bèsties en l'obra de Vayreda, la bestialitat i l'instint dels éssers humans són nocions centrals en el món de l'autor, això és, bestialitat i instint entesos com a aquell «pòsit» estrictament biològic que sempre és a punt per atacar, destruir o defensar-se de les agressions alienes.¹⁰ I això ens condueix a la segona qüestió, la de l'agressivitat dels animals i la seva capacitat destructiva, ja siguin víctimes o botxins —o les dues coses alhora. Un bon exemple n'és el conte «La fi del renegat», en què el matxo, cansat dels maltractaments constants que rep del seu amo, finalment li venta una coça i el mata:

Llançant-se udolant, com un gos, sobre el matxo, [el Renegat] començà a batre'l fins a trencar-li el garrot per les orelles. La bèstia, instintivament li presenta les anques, i el Renegat, que ja no hi veia, seguí ferint-la de pla i de punta en el ventre i en les cames, fins que aquesta, defensant-se a perxada seca, l'arplegà de ple a ple enmig de la cara i l'envià fent tombarelles pel marge avall.¹¹

Una altra vegada, l'ésser humà és comparat amb un animal —un gos—, i la seva bestialització és molt més intensa que la del pobre matxo, que es limita a defensar-se de les garrotades que rep del seu

10. Ramon Anglada i Mercè Llobera relacionen, amb encert, la bestialització dels personatges de *La punyalada* amb la tradició de la novel·la modernista en llengua catalana. Vegeu: ANGLADA, R.; LLOBERA, M. *La punyalada*. Olot: Edicions Municipals, núm. 52, 1989, p. 70-76.

11. VAYREDA, M. *Obres completes*. Barcelona: Selecta, 1984, p.132. Cal fer notar que en aquest fragment també apareixen paraules relacionades directament amb la materialitat del cos: «orelles», «anques», «ventre», «cames» i «cara».

amo. Tot i ser un animal poruc, submís i sofert, el matxo és capaç de ferir de mort el Renegat. Aquest fet, que podria semblar anecdòtic, és una de les constants en l'obra de Vayreda: l'amenaça de ser ferit per l'entorn, ja siguin la resta d'humans, els animals o la naturalesa, això és, l'entorn vist com una amenaça, com una arma que pot fer mal en qualsevol moment. Tenia raó Maurici Serrahima quan afirmava que Vayreda va introduir «una càrrega de pertorbacions psíquiques que representaven una actitud nova en la novel·la del país».¹² Bona part d'aquestes «pertorbacions psíquiques» es deu, precisament, a l'amenaça constant que representa l'entorn en l'obra vayrediana; no per casualitat el camp semàntic d'allò relacionat amb les armes o amb la guerra juga un paper cabdal en la conformació del que hem anomenat «el món de Vayreda». Fixem-nos en aquest altre exemple, extret d'un fragment del llibre *Records de la darrera carlinada*, més concretament, del capítol «L'Esquadró de la Sang», en què un cavall furiós ataca una persona:

La fi d'aquesta bèstia [el cavall] fou digna de la seva vida. Un dia, en acostar-s'hi l'assistent per a tirar-li el pinso, l'animal, que havia rompuda la brida, se li tirà al damunt i, agafant-lo amb les dents i tirant-lo per terra, començà a mossegar-lo i potejar-lo, *fent-li cruixir els ossos com a un conill un ca afamat*. Als crits desesperats de la víctima hi acudiren els companys, que, per a salvar-lo, hagueren de fer el que ja havien d'haver fet mesos ha: matar la fera a escopetades en la pròpia establa.¹³ [La cursiva és meva]

L'ésser humà torna a ser comparat amb un animal, en aquest cas, un conill. A diferència de les altres vegades, però, la persona no és víctima de la violència de l'altra gent ni és ella qui maltracta un animal, sinó que és víctima de l'agressivitat d'un cavall en el moment més inesperat, un cavall que al seu torn és comparat amb un «ca afamat que fa cruixir els ossos d'un conill». L'animalització, per tant, és doble: d'una banda la persona és comparada amb un conill indefens; i de l'altra, el cavall és comparat amb un altre animal, un gos afamat. L'única manera de reduir la fera és matant-la amb un tret d'escopeta, ja que no és un cavall com els altres, una bèstia qualsevol, submisa

12. SERRAHIMA, M. *Dotze Mestres*. Barcelona: Edicions de 1984, 2008, p. 130.

13. VAYREDA, M. *Obres completes*. Op. cit., p. 216.

i mansa, sinó «un cavallàs negre, de llarga cua i crin esbullada, que semblava que tingués tots els dimonis a dins del cos, malgrat que els ossos, apuntant-li pertot, no li donaven pas peu per a gastar tanta gallardia».¹⁴ En efecte, el cavall semblava que tingués *tots els dimonis dins del cos*, i per això, en el passatge en què Vayreda ens descriu com ataca l'assistent, abunden les paraules relacionades amb el cos i la seva acció, tal com ja passava a *La punyalada*: «dents», «mossegar», «potejar», «ossos», «cruixir». Hi ha una relació clara, evident, prou explícita, entre l'animalitat, la materialitat dels cossos i la constant amenaça de l'entorn, que és vista com una arma. Passem, doncs, a analitzar la importància dels cossos en l'obra de Marià Vayreda.

2.2 La materialitat dels cossos

El món de Marià Vayreda és un món inequívocament material, dens, substanciós, massís, força lent, però actiu, en constant activitat, arrelat sempre a la terra. És un món que pesa, per dir-ho d'alguna manera, ben bé com si tots els éssers i objectes que l'habiten tinguessin plom a dintre seu, encara que no es tracta d'un món ni immòbil, ni irrespirable, ni encara menys fossilitzat. És tot el contrari d'allò eteri, evanescent, porós, lleuger. Fem un cop d'ull a la descripció de l'àvia Tita que fa un dels narradors de Vayreda:

De quan jo parlo, l'àvia Tita era una velleta de setanta vuit anys. Arrugada com una pansa i corcovada com un eriçó, semblava que anava buscant agulles pels racons; ben segur que amb més gust hauria mirat les bigues, sinó que li era prohibit perquè tenia les frontisses de l'esquena rovellades i *la terra semblava que la cridava* per més que ella feia el sord i penso que ho era de debò.¹⁵ [La cursiva és meua]

No és casual que el cos de l'àvia Tita sembli cridat per la terra. En l'obra vayrediana, tots els cossos estan profundament arrelats a la terra, i el centre gravitacional d'aquest món terrenal i dens l'ocupen, precisament, els cossos biològics, tant d'humans com d'animals. Ja hem vist que l'animalitat de les conductes és vehiculada sempre a través dels cossos. Ara bé, aquests cossos tenen sovint un «excés» de

¹⁴. Ibídem, p. 212.

¹⁵. Ibídem, p. 26.

materialitat, un «suplement» de densitat i pesantor, per dir-ho d'alguna manera. Això es deu al fet que emocions, sentiments i sensacions es concentren, en l'obra de Vayreda, en les diferents parts del cos, i s'hi concentren i concreten de tal manera que aquestes parts acaben adquirint l'esmentat «suplement» o «excés» de materialitat. La sang n'és el paradigma:

En girar-me indignat, vaig topar-me amb la mirada burleta i provocadora d'aquells dignes sostenidors de l'ordre públic. *Vaig sentir rebotir-me la sang del cap al cor* i vaig concebir intencions de tirar-me com un lleó a venjar aquell afront.¹⁶ [La cursiva és meva]

En aquest fragment del llibre *Records de la darrera carlinada*, la ràbia que sent el narrador fa que la sang se li espesseeixi fins al punt d'assimilar-se a un objecte que es pot rebotre, un objecte que va del cap al cor i que motiva el narrador per a la lluita (vegeu, a més, com s'identifica amb un lleó). En la novel·la *Sang nova*, com que el llegat de la tradició rural catalana —jeràrquic, patriarcal i de matriu catòlica— s'ha de transmetre de generació a generació, aquest llegat precisarà de la sang d'aquells joves que vulguin defensar-ne els valors —els valors del regionalisme polític— i mirar cap al futur:

¿Per què no hem de tractar, doncs, de retornar-li [a Catalunya] la seva bellesa primitiva? Per això bastaria treure-la dels fems, i això és el que hem d'intentar. La feina, llarga i feixuga, no és pas obra d'una generació; perquè *cal canviar la sang del poble*; però, si no es comença, no s'acabarà pas. Per la meua part us dic que vaig a començar-la per casa meua.¹⁷ [La cursiva és meua]

A *La punyalada*, en canvi, la sang concentra tot aquell mal que ens és inherent als humans pel sol fet de ser humans, tal vegada un pecat original. És per això que el mal de què és víctima Albert Bardals —un mal que el fa embogir—¹⁸ no li abandonarà el cos fins que la Coralí li clavi una punyalada i es dessagni:

16. Ibídem, p. 176-177.

17. Ibídem, p. 251.

18. Per a la qüestió de la bogeria a *La punyalada*, vegeu: DASCA BATALLA, M. «Bogeria i sentit en la narrativa catalana contemporània (1899-1939)». *Revista de Catalunya* [Barcelona], núm. 245 (desembre de 2008), p. 103-104.

Al revenir-me, me trobava de peus a terra, estintolat sobre la màrfe-
ga, i sentia un doll de sang encesa que, lliscant-me pel cos avall, s'es-
corria per la terra. Enmig del greu dolor que encara me doblegava,
sentia una mena de sensació benefactora, com la del malalt a qui el
doctor d'un cop de llanceta ha rebentat un tumor ple de posterma.
[...]

I la sang que seguia escolant-se'm per la ferida, malgrat la pressió que
feia amb la mà per deturar-la, desenfartegant-me les entranyes, sem-
blava deixar-les per a son funcionament amb una llibertat que mai
havien tingut. [...]

Coralí!, no temis, que ja sóc curat. El meu cos, purgat de la sang ende-
moniada pel mal esperit, ha obert els ulls a la veritat.¹⁹

En la sang d'Albert Bardals s'hi concentra el mal, la bogeria, per
això és una sang tan «matèrica» i tan espessa, encara que no deixi de
ser líquida. Altres parts del cos que, a diferència de la sang, no són
líquides, sinó sòlides, també adquireixen en l'obra de Vayreda l'es-
mentat excés de materialitat. El camp semàntic relacionat amb les
parts del cos té una importància cabdal en el món de Vayreda: víscer-
es, dents, coll, múscles, cor, ventre, braços, ulls, carn, ungles, galtes,
nas, pell, ossos (o ossamenta), nervis, entranyes, costelles, etc. Totes
aquestes parts del cos concentren i vehiculen el conjunt de l'activi-
tat humana: pensaments, sentiments, sensacions, afeccions, accions,
dubtes. Ara bé, de totes aquestes parts del cos, n'hi ha unes que solen
servir per atacar, això és, són literalment armes, i d'altres que pateixen
els atacs dels enemics. Fixem-nos en l'amenaça que profereix l'Albert
Bardals a l'Ivo-Esparver al final del capítol vuitè de *La punyalada*:

—Mira, veus? Punyals que em manquessin, *bones me foren les dents
per a arrancar-te les ungles*, maleït esparveràs de gotlles torxes!²⁰ [La
cursiva és meua]

En aquest fragment, si bé les ungles reben l'atac de les dents, en
d'altres ocasions les ungles serveixen d'arma per lesionar i ferir el cos
de l'enemic. Les diferents parts del cos, doncs, a més de l'excés de
materialitat ja esmentat, estan clarament relacionades amb el camp

19. VAYREDA, M. *La punyalada*. Op. cit., p. 201-203.

20. *Ibidem*, p. 71.

semàntic de les armes i la guerra, un camp semàntic que, tal com ja hem comentat, és central en la conformació del món vayredià. A causa dels atacs que pateixen uns i altres cossos, abunden d'una banda les paraules relacionades amb lesions dels teixits orgànics («ferida», «nafra», «crosta», «cicatriu», «trenc», «escorxar», «degollar»), i de l'altra, abunden les paraules relacionades amb la putrefacció i descomposició de la matèria orgànica («cadàver», «mort», «difunt», «cucs», «nínxol», «sepulcre», «tètric»). Fixem-nos en aquest fragment de *La punyalada*, en què el narrador descriu l'estat *material* del cos sense vida de l'Arbosset:

Fermat pels *braços* i pel *coll* a la creuera, les *comes* li penjaven esllangides sota un *ventre* enorme, inflat pels humors en descomposició. El clàssic barret de copa s'aguantava a plom sobre el *cap* caigut de cairell sobre el *muscle*. Amb les *galtes* i el *nas* penjant-li cap a un costat, els *ulls* mig oberts i guexos, la *boca* mig badada i torta, ensenyant les *dents* d'entre les que, per a més befa, ne penjava una grossa pipa, feia la ganyota més dolorosament estrafalària que imaginar-se puga i l'espectacle era en conjunt d'un ridícul tan estranyament tètric, que feia venir tremolament de *comes* i regirava les *entranyes*.²¹ [Les cursives són meves]

El cos de l'Arbosset ha patit l'atac d'un altre cos humà, el cos de l'Ivo-Esparver, i el resultat ha estat el que acabem de llegir: un cos torturat i mutilat que sent com la terra el crida, un cos amb un ventre «inflat pels humors en descomposició».

2.3 *La marcialitat*

El tercer i últim camp semàntic que conforma el món literari de Vayreda és el de les armes i la guerra. En aquest sentit, el món de l'autor és un món presidit pel déu Mart, déu de la guerra i la destrucció. A l'animalitat i materialitat característiques del món vayredià, se li ha de sumar ara la marcialitat. Es tracta d'una marcialitat profundament viril, directa, rectilínia, encesa, primària, punxeguda, bruta i ferrenya. En conseqüència, les repugnàncies lingüístiques de l'autor estaran sempre relacionades amb allò femení, tou, circular, refinat, elusiu,

21. Ibídem, p. 135-136.

flonjo, sentimental i afectat.²² En el pròleg de *La punyalada*, l'Albert Bardals fa aquesta advertència:

...si tinguéssiu la pensada de donar al públic aquestes pàgines, mediteu bé si fóra millor encara llençar-les al foc. Estan tan plenes de sang!... Sang brollada a dolls d'amples ferides i sang d'aquella que regalima a gotes d'un cor llatzerat per la desesperació i les sequedats de l'esperit; i... és molta sang, *potser massa per a aquests temps de refinaments i de feminisme*. Amb tot, heus-e-les aquí i, doncs ne sou advertit, si no us plauen, cremeu-les i fareu millor.²³ [La cursiva és meua]

Juntament amb els elements relacionats de manera directa amb el cos humà (la sang, el cor, les ferides), també veiem que les pàgines de *La punyalada* no s'ajusten als gustos d'una època massa *refinada* i de massa *feminisme*. I és que el món de Marià Vayreda, vehiculat en aquest fragment a través de la veu d'Albert Bardals, mostra una clara preferència lingüística —i en conseqüència, axiològica— per tot allò relacionat amb la guerra i la virilitat més primàries. No se'n escapa, òbviament, que aquestes preferències lingüístiques de Vayreda tenen força a veure amb la seva visió tradicionalista i rural del món, tal com ja hem comentat. Ara bé, cal recordar que si bé en el cas de Vayreda hi ha paral·lelismes i coincidències, el món literari d'un autor no és mai un epifenomen de la seva ideologia, sinó que tal món té autonomia artística i «valors» propis que són fruit de les paraules que conté, això és, fruit de les preferències lingüístiques i conseqüents repugnàncies.

En el món (lingüístic) de Vayreda, doncs, tots aquells objectes que són —o poden ser— una amenaça per a la integritat física i/o mental de persones i bèsties esdevenen rellevants, o per dir-ho en paraules de Ferrater Mora, tenen més realitat que la resta d'objectes.²⁴ Heus-ne aquí uns quants exemples: punyal, trabuc, fusell, llança, canó, es-

22. Si tenim en compte aquestes preferències (i repugnàncies) lingüístiques que trobem en l'obra de Vayreda, no ens ha d'estranyar que Jordi Castellanos proposés, tot valent-se de la psicoanàlisi freudiana, una lectura *queer*-homosexual de la novel·la *La punyalada*. Vegeu: CASTELLANOS, J. «*La punyalada*, els claroscurs de la novel·la dels trabucaires». *Serra d'Or* [Barcelona], núm. 528 (desembre de 2003), p. 51-54.

23. VAYREDA, M. *La punyalada*. Op. cit., p. 11.

24. Vegeu: FERRATER MORA, J. «La idea de la realitat». A: *Unamuno. Bosquejo de una filosofía*. Madrid: Alianza, 1985.

copeta, granada, garrot, bales, sabre, ganivet, daga, etc. Val la pena destacar, en aquest sentit, el capítol titulat «La xacolatera», del llibre *Records de la darrera carlinada*, ja que «la xacolatera» no és sinó un canó d'artilleria:

el canó era l'objecte de totes les curiositats, de tots els entusiasmes i de tots els comentaris. Muntat sobre la curenya, lluïa la seva gràcia, bastant casolana, enmig d'un cercle de curiosos que el contemplàvem respectuosament a alguna distància. [...] a mi, malgrat tota la meva admiració i tot el meu entusiasme, em semblava fet d'un esclopeter. Era curt i fart i com que mancava del reviró o xescle de resistència, que tots porten a la boca, tenia l'aspecte d'una xacolatera, comparança que eixia de la boca de tothom. La curenya era de roure, feta a cops d'huixol, i les rodes tenien la forma de les carretes de bous.²⁵

Fixem-nos, també, que en aquesta descripció podem apreciar bona part de la materialitat que conforma el món de Vayreda, una materialitat com la de «la xacolatera», pesant i massissa, lenta però activa. Deixem de banda, però, la qüestió de la materialitat i tornem a la qüestió de les armes i la guerra. Certament, els objectes relacionats amb la guerra tenen molta importància en el seu món, però també en tenen tots aquells objectes i plantes que, sense estar relacionats directament amb la guerra, són una amenaça per a la integritat física i/o mental de persones i bèsties. O dit d'un altra manera: en l'obra de Vayreda l'entorn és vist, tot ell, com una arma, això és, l'entorn es percep com una amenaça potencial i/o real. Ja hem vist que tant persones com animals són —o poden ser— una amenaça i com a tals formen part de l'entorn. Ara bé, per entorn ens referim, ara, tant als objectes quotidians com a la naturalesa, que en l'obra de Vayreda té sempre un caràcter torbador i amenaçant. Així, d'una banda, tots aquells objectes quotidians que en qualsevol moment poden ser utilitzats per ferir algú, com ara una corda o un vidre, tindran més realitat que la resta d'objectes; i, d'altra banda, allò relacionat amb la naturalesa (en el cas de Vayreda, sol tractar-se del paisatge muntanyós de l'Alta Garrotxa) es veurà com una arma potencial: roques, branques, troncs, torrente-

25. VAYREDA, M. *Obres completes*. Op. cit., p. 178.

res, cingleres, boscúries, espadats, pedres, arbres,²⁶ etc. A *La punyalada*, aquesta amenaça constant de la naturalesa amara tota la novel·la, com molt bé va destacar Timothy Mc Govern.²⁷ Tanmateix, aquesta amenaça no és només característica de *La punyalada*, sinó que és una constant en l'obra de Vayreda. Fem un cop d'ull, per exemple, a aquest fragment del conte «L'afusellat», una descripció marca de la casa del camí que anava d'Olot a Vic — passant pel Collsacabra — durant l'últim terç del segle XIX:

Des de les fèrtils i ben conreades planes de Bas i de Les Preses, fins als àrids i despullats terrers de l'Esquirol i Roda, des de l'original i laberíntic Badatosca amb els seus emparrats estenent-se sobre parets de basalts i greda fins al feréstec Collsacabra amb els seus espessos boscos de faigs i roures, allí hi ha de tot. Perspectives que es perden de vista, timbes que fan rodar el cap, casinyols que respiren misèria, cases senyorials de parets robustes i ennegrides pels anys, sense que falti de tant en tant el clàssic hostal, veritables pedres miliars del tra-giner, més o menys ben proveït, més o menys brut, però sempre ple de color, i alguns d'ells plens de records de les nostres guerres, tant civils com nacionals.²⁸

El paisatge, en l'obra de Vayreda, ajuda sens dubte a conformar el camp semàntic de la marcialitat. En aquest fragment, el narrador fins i tot esmenta les guerres «tant civils com nacionals», i el paisatge és una amenaça física («timbes que fan rodar el cap») i alhora mental («l'original i laberíntic Badatosca»). En definitiva: tal com ja hem dit, tot allò relacionat directament o indirectament amb les armes i la

26. Vegeu, per exemple, el conte «El roure dels penjats», en què un roure és capaç de concentrar tot el mal i tot l'horror del paisatge circumdant.

27. Mc Govern no només afirma que la naturalesa és una amenaça constant a *La punyalada*, sinó que la mateixa naturalesa és portadora d'un mal que contamina tots els habitants de la regió. Segons l'autor: «Vayreda estableix la presència del Mal, i la sensació d'una terra i una gent maleïdes des de bon principi, ja al primer capítol, que conté una carta de l'Albert escrita en el seu llit de mort», Mc GOVERN, T. «Allò que s'amaga en el paisatge: una amenaça maligna en *La punyalada*». *Revista de Girona* [Girona], núm. 220 (setembre-octubre de 2003), p. 37. Vegeu també: Mc GOVERN, T. «The Late Realist Novel and Art-Horror: Marià Vayreda's *La punyalada* and the Question of Genre». *Catalan Review* [Barcelona], v. XV, núm. 2 (2001), p. 115-136.

28. VAYREDA, M. *Obres completes*. Op. cit., p. 147.

guerra té una importància cabdal en el món de l'autor, especialment la naturalesa, que és vista i percebuda com una amenaça, això és, com quelcom que pot danyar o ferir el cos humà.

3. Conclusió

Podem dir, com a resum, que els camps semàntics que articulen allò que hem anomenat «el món de Marià Vayreda» són tres: *l'animalitat*, *la materialitat dels cossos* i *la marcialitat*. L'existència de cada un d'ells és necessària, però no suficient, per conformar el món lingüístic de l'autor. Tots tres camps semàntics estan, doncs, relacionats entre si, són interdependents en el context de l'obra vayrediana, i és precisament aquesta relació, aquesta interdependència, allò que deixa entreveure el sistema de valors que articularà d'una manera sòlida, coherent i compacta el món de Vayreda, això és, la visió que té l'autor del món *a través* del llenguatge literari.

4. Bibliografia

- ANGLADA, R.; LLOBERA, M. *La punyalada*. Olot: Edicions Municipals, núm. 52, 1989.
- CANAL MORELL, J. «Marian Vayreda, entre el carlisme i el catalanisme». *Revista de Girona* [Girona], núm. 225 (juliol-agost de 2004), p. 41-46.
- CASACUBERTA, M. «Marian Vayreda: del trabuc a la ploma». *Serra d'Or* [Barcelona], núm. 528 (desembre de 2003), p. 47-50.
- CASACUBERTA, M.; SALA PLANA, J. *Marian Vayreda i Vila: 1853-1903: la recerca d'una veu pròpia*. Olot: Llibres del Batet, 2002.
- CASTELLANOS, J. «*La punyalada*, els claroscurs de la novel·la dels trabucaires». *Serra d'Or* [Barcelona], núm. 528 (desembre de 2003), p. 51-54.
- DASCA BATALLA, M. «L'efemèride efímera. L'any Marià Vayreda (2003)». *Anuari Verdaguer* [Vic], núm. 12 (2004), p. 232-240.

- . «Bogeria i sentit en la narrativa catalana contemporània (1899-1939)». *Revista de Catalunya* [Barcelona], núm. 245 (desembre de 2008), p. 97-118.
- . «Una “Quimera estranya”. Una lectura de la novel·la *La punyalada* (1903) de Marià Vayreda». *Els Marges: revista de llengua i literatura* [Barcelona], núm. 103 (2014), p. 120-136.
- FERRATER MORA, J. *El mundo del escritor*. Barcelona: Crítica, 1983.
- . *Unamuno. Bosquejo de una filosofía*. Madrid: Alianza, 1985.
- Mc GOVERN, T. «The Late Realist Novel and Art-Horror: Marià Vayreda's *La punyalada* and the Question of Genre». *Catalan Review* [Barcelona], v. XV, núm. 2 (2001), p. 115-136.
- . «Allò que s'amaga en el paisatge: una amenaça maligna en *La punyalada*». *Revista de Girona* [Girona], núm. 220 (setembre-octubre de 2003), p. 36-41.
- PAGÈS JORDÀ, V. «Crònica d'un desencís». *Revista de Girona* [Girona], núm. 256 (2009), p. 48-50.
- PLA ARXÉ, R. «Edició rigorosa de *La punyalada* de Marià Vayreda». *Anuari Verdaguer* [Vic], núm. 13 (2005), p. 447-450.
- ROIG SALA, J. L. «*La punyalada*, entre l'historicisme i la psicologia». *A: Miscel·lània Germà Colón-7*. Barcelona: Abadia de Montserrat, 1997, p. 135-158.
- SELLES, N. «Marian Vayreda: Idealització i conflicte davant d'una realitat canviant». *Revista de Girona* [Girona], núm. 220 (setembre-octubre de 2003), p. 30-35.
- SERRAHIMA, M. *Dotze Mestres*. Barcelona: Edicions de 1984, 2008, p. 103-136.
- TAYADELLA, A. «Marià Vayreda». A: MOLAS, J. [dir.] *Història de la Literatura Catalana. Part Moderna*, v. VII. Barcelona: Ariel, 1987, p. 531-538.
- VAYREDA, M. *Obres completes*, pròleg, ordenació i revisió de Josep Miracle. Barcelona: Selecta, 1984.
- . *Exposició antològica de Marian Vayreda i Vila (1853 - 1903)*. Girona: Fundació Caixa de Girona; Olot: Ajuntament d'Olot, Museu Comarcal de la Garrotxa, 2003.
- . *La punyalada*, edició d'Antònia Tayadella. Barcelona: Proa, 2004.
- . *Lafusellat i altres contes*, introducció i selecció de Lluís Calderer. Barcelona: Angle, 2004.